

Komoditní řetězce v globální ekonomice¹

Ve své eseji *Komoditní řetězce v globální ekonomice* se autoři Topik a Wells zabývají vývojem pozoruhodné transformace globální ekonomiky mezi lety 1870 a 1945, které bývá označováno jako „Druhá průmyslová revoluce“.² Před charakteristikou proměny světa během sledované doby jsou nejdříve nastíněny historické neshody v hodnocení dané epochy, přičemž lze sledovat jak mnoho pozitiv, tak také negativ.³ V tomto období se zvýšila produktivita v průmyslu i v zemědělství, přičemž došlo ke zlepšení v dopravě, komunikaci i v distribuci zboží, světová populace se zdvojnásobila a trh se svým objemem obchodu zvětšil víc než čtyřikrát. Zároveň je však třeba věnovat pozornost i odvrácené straně pokroku – toto období je také érou kolonialismu, rasové segregace, krvavých válek, ničení krajiny a nevídané akumulace bohatství. Také samotné technologické inovace leží v rámci hodnocení na ostří nože; na jednu stranu se v jejich vývoji manifestuje triumf rozumu a vědy, na stranu druhou však vyvinuté zbraně nebyly neutrální, přispívaly k pokračování krvavých konfliktů a stvrzovaly „nadřazenost“ Evropanů. Sledovat řetězce komodit je dle autorů přínosné proto, že nás vedou k odhalení řetězců hodnot a ke zkoumání propojení lidí, kteří se do řetězce se zbožím zapojují.

První kapitola, nazvaná Transformace, je věnována přehledu vývoje světové ekonomiky a její charakteristice v rámci sedmi dekád sledovaného období 1870–1945. Změny dané doby nebyly uniformní, ale naopak rozmanité. V rámci měnící se ekonomické konstelace prožívaly svůj vzestup státy jako Velká Británie, USA, Německo či Francie. Naopak s úpadkem vlivu se vyrovnávalo Portugalsko, Španělsko, Rakousko-Uhersko, Osmanská říše a Čína. Celých 75 let, jež autoři sledují, lze rozvrhnout od první světové hospodářské deprese propukající v brzkých 70. letech 19. století přes stagnaci trvající do 90. let k evropské *belle époque*⁴ na přelomu století 19. a 20., až k první a druhé světové válce, jež jsou proloženy meziválečným

¹ TOPIK, Steven C. – WELLS, Allan, *Commodity Chains in Global Economy*, in: ROSENBERG, Emily S. (ed.), *A World Connecting: 1870–1945*, London 2012.

² Další pojmenování pokoušející se vystihnout vývoj daného období zahrnují označení jako „Éra vysokého imperialismu“, „Velké zrychlení“ či „Velká transformace“.

³ Kritiky daného období jsou především levicovní intelektuálové a politici, kteří kritizují „monopol kapitalismu“ ve formě imperiálního vlastnictví, ekonomických monopolů, vzniku kartelů atp. Takovými kritiky byli Marx či Lenin.

⁴ Evropská *belle époque* trvala od 90. let 18. století do roku 1913, tedy do vypuknutí první světové války, s výjimkou roku 1907, kdy byl svět zasažen pandemií španělské chřipky.

obdobím poznamenaným do té doby nejničivější a nejdéle trvající mezinárodní obchodní a finanční krizí. V této době se zrodil „organizovaný kapitalismus“ fondů, kartelů a konglomerátů, kdy rostl soukromý majetek, probíhala privatizace krajiny a docházelo k nižší regulaci trhu. To vedlo ke koncentraci moci a vzniku oligopolů⁵, což se v politice odráželo šířením populismu, anarchismu a socialismu.

V rámci podkapitoly *Konstruktivní destrukce?* se autoři zamýšlí nad rozpory v technologickém pokroku. Evropani podle nich nevyhráli nad zbytkem světa ani tak díky síle své víry či díky genialitě vlastní civilizace jako spíš zásluhou vojenské převahy ztělesněné kulometem. Příkladem rozporuplnosti technologického pokroku je vývoj dynamitu, který přinesl bezpečnější a kontrolovatelnější exploze než střelný prach, ale paradoxně proti zamýšleným cílům jeho vynálezce Alfreda Nobela se dynamit stal také smrtonosnou zbraní. Celý vývoj zbrojního průmyslu vedl až k atomové bombě, přičemž bohužel „morálka neudržela krok s vědeckým ‚pokrokem‘“.⁶

Důraz je v textu dále kladen na rostoucí odlišnosti ve světě. Jedním aspektem divergence je urbanizace, v rámci níž se prohlubuje kontrast mezi městem a vesnicí – a to jak z hlediska životního stylu, tak také kvalitou a délkou života, jež jsou ovlivněny lepší zdravotní péčí ve městech. Zásadní je však především nerovnoměrné rozdělení bohatství; velké kontrasty jsou nejen mezi chudšími a bohatšími státy, ale také mezi jednotlivými regiony v rámci jedné země. Nůžky sociální nerovnosti se rozevírají čím dál více a i přes devastační účinky dvou světových válek se propast mezi průměrnými příjmy na osobu v západní Evropě oproti „třetímu světu“ nadále zvětšuje. Druhá světová válka však přece jen západní svět značně ovlivnila: zaprvé se změnilo mocenské postavení států ve prospěch USA, a zadruhé se původní vysvětlení zaostalosti rozvojových zemí změnilo z „rozdílů v rase, náboženství či klimatu“ na „nevyvinutost“ a „imperialismus“.⁷

Odvrácenou stranu všeobecného pokroku tvoří také exploatace přírody, která se rozvíjela spolu s celosvětovým růstem počtu obyvatel.⁸ Nárok dominance nad přírodou nebyl nic nového, zato vědecké metody a technologický pokrok ano. Zvětšování lidské schopnosti

⁵ Tj. monopolů oligarchie.

⁶ TOPIK – WELLS, s. 604.

⁷ Tamtéž, s. 605–606.

⁸ Počet obyvatel zaznamenal v této době dosud nejrychlejší nárůst, když se zdvojnásobil z 1,2 miliardy na 2,5 miliardy během sledovaného období 1870–1945. Zároveň se prodlužovala délka života.

produkce, rostoucí spotřeba a zlepšování infrastruktury vedly k šíření lidské činnosti do dosud neznámých končin, ničení úrodné půdy a k vymírání některých rostlinných i živočišných druhů.

Hlavním artiklem zahraničního obchodu se postupně stala bavlna. Velmocí disponující touto surovinou byly Spojené státy, ale konkurenci tvořil Egypt a především Indie. Koncem 19. století hegemonní postavení USA ztrácí a mnohé státy, jako byla Brazílie, Mexiko, Jižní Afrika či Čína, si bavlnu pěstují samy. Bavlna jako přední obchodní artikl nakonec zažívá úpadek způsobený nástupem syntetických textilií. Tak osud bavlny předznamenává „cyklus produktu“, který se později zopakuje ještě několikrát: z původní výhody spojené s profitem prvních průkopníků dochází ke ztrátě monopolu v důsledku šíření technologií.⁹ U bavlny se tento scénář objevuje vůbec poprvé.

Velké téma tvoří také otázka volného trhu. V roce 1870 měla v rámci globální ekonomiky privilegované postavení Velká Británie – těšila se průmyslovému náskoku, dominanci v globální lodní dopravě, propracovanému finančnímu systému a přístupu k trhům svého impéria. Z pozice těchto výhod Británie podporovala šíření a posilování volného trhu, což znamenalo, že bojovala za zlatý standard, nízké daně a omezené zasahování vlády. Proti volnému trhu se zde stavěly snahy o protekcionismus ztělesněný odbory. Latinskoamerické státy oficiálně hlásaly liberalismus, ale ve skutečnosti praktikovaly intervencionalismus. Ekonomickému rozvoji v Latinská Americe stejně jako v Africe a Asii stály v cestě válečné konflikty a politická nestabilita. Změna pohledu na obchod a finance proběhla až s první světovou válkou. Sovětský svaz a část východní Evropy začaly experimentovat se státním plánováním, západní Evropa se pak ve 30. letech potýkala s deflací, nestálým finančním trhem a politickým neklidem. V důsledku toho, že se „samoregulující“ trh přestal regulovat, musely i západní Evropa a USA přikročit k intervencím a k ochraně domácího průmyslu.

Vedle USA v tomto sledovaném období hrálo významnou roli také Německo. V rámci druhé průmyslové revoluce už to nebyla Británie, ale právě Američané a posléze Němci, kdo přebraly žezlo prvenství. Důraz se z uhlí, páry a železa postupně přesunul na ropu, elektřinu a ocel. Změny se odehrály také na poli spotřebního zboží. Novinkou byly masově vyráběné produkty, které byly zabalené do ochranného obalu, měly značku a propagovala je reklama. V éře po druhé světové válce si poprvé lidé z vesnice mohli koupit oblečení vyrobené v továrně a dopřát si jídlo prodávané v obchodech. Vznik obchodních domů šel ruku v ruce s oblékáním

⁹ Tento cyklus je známý pod označením „substituční industrializace při dovozu“ (Import Substitution Industrialization, ISI) a označuje snahu o nahrazení zahraničního dovozu domácí produkcí.

mas. I přes rozpad impéria si Londýn vydobyl pověst bankovního a finančního centra a jak ještě uvidíme v druhé kapitole, libra se stala měnou tvořící standard světového obchodu.

Ať už státy hlásaly jakýkoli liberalismus, na přelomu 19. a 20. století zasahovaly do chodu svých ekonomik. Průmyslová odvětví se rychle stávala oligopolní a monopolní. V rámci transnacionalismu korporací byl podpořen multikulturalismus, ale zároveň posílily monopolní tendence v rámci globálních trhů. Korporace měly dominantní postavení jak kvůli technologiím a poptávce, tak také díky převaze na poli finanční aktivity – korporace byly klíčovými makléři a akcionáři. Vedle korporací vznikají v globalizujícím se světě také nevládní organizace (NGOs), které pracují pro „jeden svět“ a zaměřují se na zdravotní péči, ochranu přírody a boj s chudobou. Jedná se však o éru vzestupu i jiných nevládních skupin – totiž skupin ilegálních (např. italské mafie).

Státy jako bylo Rusko, Německo a Japonsko zasáhla druhá vlna průmyslové revoluce se zpožděním. To však s sebou neslo i řadu výhod: čím větší propast, tím větší profit pro ty, kdo ji překonají. Zároveň zde byla možnost poučení z chyb těch, kdo byli v čele dřív, takže opožděné státy mohli přejmout pouze úspěšné a již osvědčené technologie. Ekonomické změny s sebou přinesly nová sociální napětí, která místy přerostla v násilí a radikální pozdvižení. Avšak zatímco v Rusku rychle postupující industrializace spolu s dopady první světové války vynesla k politické moci bolševiky, Japonsko provedlo reformy Meidži a záhy se stalo první imperiální mocností v Asii. Nenávist vůči sílícímu Japonsku se projevovala v Číně, což provázelo její silně zakořeněný antievropský nacionalismus.

Z hlediska globální ekonomiky je třeba věnovat se také zahraničním investicím. Období mezi lety 1870 a 1945 bylo „zlatou érou evropských zámořských investic“.¹⁰ Individuální i korporátní investice v zahraničí byly podpořeny nárůstem přebytku bohatství, dluhopisů a půjček. Do 20. let 20. století poskytovaly půjčky téměř výhradně západoevropské banky, ale pak se přidaly i banky americké. Celý svět zaznamenal nesmírný nárůst finančních toků. Ovšem „ačkoli zahraniční investice s sebou přinesly mosty, silnice a dokonce školy, také zaručily životnost koloniálním či nekoloniálním režimům, které zachovávaly nerovnost“.¹¹ Byl zde tedy i významný politický rozměr ekonomické expanze. Mezi lety 1870 a 1914 pocházelo 40 % zahraničních investic z Velké Británie. Ačkoli ve finančním sektoru se Britům dařilo, záhy začala Británie zaostávat za novými technologiemi na poli chemie, elektroniky a zpracování ropy.

¹⁰ TOPIK – WELLS, s. 622.

¹¹ Tamtéž, s. 619.

Británie tak „přestala být dílnou světa a místo toho se stala jeho bankéřem, investorem a dopravcem.“¹²

Poslední část první kapitoly je věnována srovnání celosvětové produkce. V průběhu posledních dekád 19. století probíhá urputná kolonizace Afriky, její produkce však přesto zůstala marginální (necelá 4% celosvětové produkce). Rychle však narůstal počet obyvatel a africké HDP se zdvojnásobilo. Kromě Jižní Afriky, která profitovala z těžby zlata a diamantů, byl však africký ekonomický růst získán za cenu extrémní nerovnosti a vykořisťování. Naproti tomu asijský podíl na světové populaci, produkci a na mezinárodním obchodě upadal. S výjimkou Japonska ztrácela Asie půdu pod nohama. Čína prožívala nejen geopolitický úpadek v důsledku revoluce, trvalého evropského vlivu a japonské invaze, ale také úbytek exportních aktivit. Dvě hlavní komodity, hedvábí a čaj, byly v prvním případě nahrazeny syntetickými látkami a v druhém čelily konkurenci čajových plantáží na Cejlonu a v Indii. Čína sice měla velkou populaci, která utvářela nemalý domácí trh, ale negenerovala dostatek produktů pro Evropu a Severní Ameriku, tedy pro dva hlavní čínské importéry. Zatímco Čína procházela úpadkem, na vzestupu s exportními artikly v asijském prostředí byla Indie, Indonésie či Malajsie.

Ve svém shrnutí jsem se zaměřila především na kapitolu první, na závěr tedy uvedu alespoň základní body kapitoly druhé, která se věnuje hnacím silám obchodu. Pozornost je zde věnována měnovým standardům, kdy přední měnu světové ekonomiky představovala libra a klasické bylo krytí stříbrem a především zlatem. Dále se autoři věnují zlepšení v infrastruktuře s důrazem na lodní dopravu, kanály a železnice. Byly zakládány a vylepšovány lodní přístavy, stavěny větší a rychlejší lodě, včetně tankerů na převoz ropy, a výstavba železnic byla spjata s první průmyslovou revolucí stejně pevně jako s tou druhou. Spolu s výstavbou infrastruktury se rozvíjí také dopravní prostředky jako jsou automobily a letadla, jejichž rozvoj dále ovlivňuje těžbu ropy a kaučuku. Z kaučuku se postupně začaly vyrábět stále odolnější pneumatiky a ropa byla důležitá nejen jako palivo, ale také pro asfaltovou výstavbu silnic. Význam hrají také komunikační sítě, jako jsou telegraf, zaoceánské kabely a rádio. Modernizace přináší změny v informovanosti obyvatel; informace, které dříve měly lokální, heterogenní a sporadický ráz, se nyní šířily systematicky, plošně a standardizovaně. K tomu přispěly letáky, noviny i již zmíněný telegraf. Spolu s rozvojem komunikačních sítí se utváří odvětví elektra, mědi a hliníku, které následně zpětně podporovaly další rozvoj komunikačních sítí.

¹² Tamtéž, s. 622.

STRUKTURA

ZÁKLADNÍ KOSTRA CELÉ KAPITOLY

- Úvod
- 1. Transformace
- 2. Hnací síla obchodu
- 3. Komoditní řetězce

JEDNOTLIVÉ PODKAPITOLY RELEVANTNÍ PRO REFERÁT

ÚVOD

- Historické neshody
- Proč studovat zboží?

TRANSFORMACE

- Konstruktivní destrukce?
- Velká divergence
- Životní prostředí jako zdroj a oběť
- Bavlna a první průmyslová revoluce
- Volný trh
- Druhá průmyslová revoluce
- Státy, trhy a monopoly
- Zahraniční investice
- Srovnání celosvětové produkce

HNACÍ SÍLA OBCHODU

- Měna
- Lodní doprava
- Kanály
- Silnice
- Integrace nebo fragmentace?
- Železo a ocel
- Automobil
- Letadlo
- Ropa
- Kaučuk